

RESSENYES INDIVIDUALS

CANTAVELLA, Rosanna: *El Facet, una ars amandi medieval. Edició i estudi*. València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Biblioteca Sanchis Guarner» 81, 2013.

ANTÒNIA CARRÉ

Centre de Documentació Ramon Llull, UB - Universitat Oberta de Catalunya
acarrep@uoc.edu

La trajectòria intel·lectual de Rosanna Cantavella l'avalua per emprendre amb èxit l'edició crítica del *Facet*: durant tres dècades ha estudiat les *artes amandi* llatines i romàniques i ha resseguit els tòpics literaris misògins, com ella mateixa confessa (p. 162), de manera que té el bagatge que cal per oferir tant una edició solvent del text medieval com una contextualització que el faci del tot comprensible. Ho diré ja d'entrada: el volum aconsegueix els dos objectius.

Al meu entendre, l'autora ha concebut el volum com un d'aquells objectes mòbils que estan compostos d'elements units per fils o tiges articulades, amb unes peces que encaixen perfectament les unes amb les altres i que demanen una lectura simultània. Primer hi ha la introducció, que es pot dividir en dos grans blocs (un dels quals estaria constituït pel sisè capítol en exclusiva), després hi ha l'edició del text amb unes notes molt instructives, després hi ha tres apèndixs i, finalment, un glossari i un índex temàtic.

La introducció comença com ho ha de fer: amb un capítol que descriu què és el *Facet* i el situa en el context dels manuals d'urbanitat i de les *artes amandi*. La versió catalana del *Facet*, escrita probablement a la primera meitat del XIV, emergeix com una extensa art de seducció que, a més, té el valor de presentar testimonis de referències socioculturals i literàries que l'engrandeixen. Com que el *Facet* és un manual d'urbanitat, Cantavella el relaciona amb els *libri morum* llatins i escateix el significat del terme *facetus*, que arriba fins a Poggio Bracciolini. També el relaciona amb alguns textos de bones maneres produïts a la Corona d'Aragó (Turmeda, Eiximenis). Com que el *Facet* és un *ars amandi*, Cantavella dedica unes pàgines als manuals eroticopràctics en llatí i en vulgar, originals i traduccions. El criteri de considerar obres eroticodidàctiques les que donen models de conducta concrets a l'amant obliga a Cantavella a descartar obres al·legòriques com el *Roser de Vida Gaia* o *El Déu d'amor caçador* (p. 33). En aquest apartat, Cantavella té en compte sumàriament el discurs dels tractats mèdics, l'opinió dels

moralistes i la de les dones, que enriqueixen el punt de vista literari. El segon capítol analitza el paper que fan les *artes amandi* a la cultura occitanocatalana. Hi descriu la *Cort d'Amor*, el *Breviari d'amor*, etc., estudia les traces d'Ovidi i del *Pamphilus* a la Corona d'Aragó, resumeix l'opinió de moralistes com Eiximenis i Canals i subratlla les interrelacions que hi ha entre tots aquests textos (i autors) i el *Facet* català. El capítol tercer és codicològic: hi ha una minuciosa descripció de l'única còpia que ens ha transmès el *Facet*, el ms. 381 de Carpentràs, un manuscrit miscel·lani copiat a final del XIV o començament del XV. Cantavella té el mèrit de no quedar-se en la descripció física del còdex, sinó de voler interpretar-ne el sentit global, que segurament volien donar-li els compiladors o comitents. I així conclou que «el recull és producte no d'un àmbit clerical, sinó d'un àmbit laic i urbà, confegit per al profit propi i familiar, i amb el criteri de proporcionar entreteniment alhora que formació en la cultura mundana» (p. 64). El capítol quart està dedicat a l'estudi de la llengua i la versificació del *Facet*, deixant ben clar d'entrada que l'obra devia passar per moltes mans abans d'arribar al manuscrit que ens l'ha transmès. S'hi tracten les sonoritats en rima i assonàncies, les repeticions i parèmies, els rims meritoris, etc. i hi ha un apartat sobre els trets lingüístics del *Facet* (grafies i sons, morfosintaxi, lèxic, expressions proverbials), que serveixen a Cantavella per perfilar-ne la datació: la morfosintaxi, el lèxic, les solucions occitanes fan pensar que l'obra es devia escriure «en algun punt de la primera meitat del segle XIV» (p. 92). El capítol cinquè contraposa el *Facet* al *Facetus* «Moribus et vita», el poema llatí en díctics elegíacs que el *Facet* català tradueix i amplifica. Té en compte l'altra traducció romànica existent del *Facetus* llatí, que és la francesa i que demostra que és independent de la catalana. Les pàgines en qüestió expliquen les divergències entre el *Facetus* i el *Facet* i analitzen tant les amplificacions com les imperfeccions de la traducció catalana. I aquí és on l'objecte mòbil comença a funcionar. El capítol cinquè ens proporciona una visió de conjunt de les operacions que ha fet el traductor català amb l'original llatí, però si en volem els detalls, hem d'anar-los a buscar a les notes a l'edició del text, on Cantavella s'ha entretingut a remarcar els versos que segueixen el *Facetus*, els que l'adapten, els que el glossen o els que se n'aparten. I més encara, Cantavella transcriu en apèndix dues versions del *Facetus* llatí: l'edició canònica de Morel-Fatio (1886), reproduïda per Elliott (1977) i amb les variants aportades per Alturo (1996); i el *Facetus* fragmentari conservat al ms. 309 de la Biblioteca de Catalunya i donat a conèixer per Cantavella (p. 50). El segon apèndix és una taula de correspondències entre el *Facetus* i el *Facet*, que té encara més interès perquè s'hi inclouen les correspondències amb el *Pamphilus*, l'*Ars amandi* i els *Remedia amoris*. El tercer apèndix conté els versos del *Facet* reproduïts en dues cartes del segle XV, conservades a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i fins ara inèdits, que constitueixen un testimoni directe de la difusió d'aquesta obra.

Amb el capítol sisè de la introducció, el joc amb l'objecte mòbil es fa més viu. Cantavella ens proporciona «una lectura detallada del *Facet*, parant esment als aspectes culturals més significatius i glossant-los» (p. 101). Tenint en compte la

naturalesa del *Facet*, Cantavella l'ha dividit en tres grans blocs: els consells d'urbanitat, l'*ars amatoria* i la *reprobatio feminae*. Aquests grans blocs estan dividits en apartats, sempre ben assenyalats per la numeració dels versos. L'esquema general d'anàlisi és ordenat i clar. Primer hi ha una introducció general a cada gran bloc i apartat. I després hi ha un comentari específic als versos, que s'agrupen per la temàtica tractada. El comentari consisteix en la glossa del text, amb la comparació amb el *Facetus* llatí, en la interpretació dels passatges obscurs o poc clars i en la relació de les fonts detectades en cada cas. Són notables els comentaris als quatre temperaments de dones, segons la teoria humoral (la dona colèrica, la sanguínia, la melancòlica i la flegmàtica), que procedeixen del *Facetus* llatí i que mostren que el traductor català s'embolica amb la terminologia mèdica (ps. 164-166) o els comentaris a la figura de sant Pere, que el traductor català inclou en el llistat d'homes decebuts per les dones i que permet de filar més prim en la datació del *Facet*, que hauria hagut de ser escrit al voltant de 1300 perquè al segle XIV el nom del sant ja no apareix als llistats (ps. 169-170). El capítol sisè es clou amb un apartat que porta per títol «El *Facet*, manual del foll amador». Cantavella enllaça així amb el capítol segon, en què ha explicat el paper de les *artes amandi* en la cultura occitanocatalana, i ara contraposa el discurs de la literatura amorosa idealitzant al discurs eròtic i pràctic ovidià del *Facet*.

L'edició del *Facet* és correcta, Cantavella segueix els criteris habituals i presenta un text endreçat i que fa de molt bon llegir. Les dificultats de comprensió que pot comportar la llengua híbrida del traductor anònim se salven amb les notes situades al final del text, que inclouen les pròpies de l'aparat crític i la comparació amb els versos del *Facetus* llatí. Les notes també remarquen determinats aspectes culturals que l'editora considera rellevants i que s'estudien més a fons al capítol sis de la introducció.

Els punts febles que he detectat a la introducció queden minimitzats al costat de la bona feina editorial i de la gran quantitat d'informació que Cantavella ens brinda. El capítol quart s'enceta amb una disquisició que distingeix les noves rimades didàctiques de les noves rimades literàries. La línia de frontera és prima, perquè com Cantavella mateixa reconeix, el didactisme és inherent a qualsevol obra medieval. I en definitiva, el que vol dir és que la qualitat literària del *Facet* és inferior per exemple a la de *La faula*, com ja assenyala Lola Badia al pròleg. En aquest mateix capítol, l'anàlisi de la llengua del *Facet* (que inclou també l'anàlisi de la transmissió de l'obra) s'hauria pogut enriquir si Cantavella hagués tingut en compte l'article de Badia, Santanach i Soler (2010), que estudien els trets de la *scripta* librària dels primers textos escrits en prosa catalana a final del segle XIII i començament del XIV. En parlar del *Maldit bendit* com a possible font del *Facet* (p. 171), les observacions s'haurien matisat si Cantavella hagués tingut en compte l'estudi de Cabré (2011). Tot plegat són petits detalls, que s'expliquen pel llarg període de gestació a què ha estat sotmesa l'edició. L'important del volum és que permet el joc amb l'objecte mòbil, la intensitat del moviment la triarem nosaltres en llegir. Si volem anar per feina, la consulta del glossari o de l'índex temàtic ens

permetrà acostar-nos de seguit a conceptes rellevants, com el substantiu *destral* per referir-se a l'alcavota (glossari) o el paper que fan les dones sicilianes al *Facet* (índex temàtic). Si ens hi volem entretenir més, la lectura combinada del text, dels comentaris i de les notes ens donarà una visió profunda d'aquesta obra que Rossanna Cantavella ens ha posat a l'abast i que és, en definitiva, l'ensenyament de l'art de la mentida amb l'objectiu d'engalipar les dones.

BIBLIOGRAFIA

- ALTURO (1996): Jesús Alturo Perucho, «Un Facetus en dístics copiat a Barcelona al segle XII-XIII», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 15, 393-99.
- BADIA & al. (2010): Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler, «Els manuscrits lul·lians de primera generació als inicis de la *scripta* librària catalana», dins Anna ALBERNI, Lola BADIA, Lluís CABRÉ (eds.), *Transllatar i transferir. La transmissió dels textos i el saber (1200-1500)*, Santa Coloma de Queralt: Obrador Edendum-Publicacions URV, ps. 61-90.
- CABRÉ (2011): Miriam Cabré, *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*, Barcelona-Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona-Universitat de les Illes Balears.
- ELLIOT (1977): Alison G. Elliott (ed.), «The Facetus: or, The Art of Courtly Living», *Allegorica*, 2, núm, 2, 27-57.
- MOREL-FATIO (1886): Alfred Morel-Fatio, «Le livre de courtoisie», *Romania*, 10, 497-518.

LLORET, Albert: *Printing Ausiàs March: Material culture and Renaissance poetics*, Madrid: Centro para la edición de los clásicos españoles, 2013.

ALEJANDRO COROLEU

ICREA-Universitat Autònoma de Barcelona

alejandro.coroleu@icrea.cat

Aquest llibre examina la fortuna editorial d'Ausiàs March al segle XVI des del punt de vista tant de la difusió impresa (i manuscrita) del corpus textual marquià com de la influència de la poesia de March en les lletres castellanques del Renaixement. El volum d'Albert Lloret s'ocupa sobretot de les dues edicions cinc-centistes més importants de March, la de Juan Navarro, apareguda a València el 1539, i l'edició barcelonina, a cura de Carles Amorós, publicada quatre anys més tard. En la introducció Lloret adverteix que la seva tria no respon a criteris de vàlua tecnològica de les edicions analitzades sinó a la rellevància històrica dels volums de Navarro i Amorós, atès que l'edició valenciana (que presenta la versió castellana de Baltasar de Romaní) va figurar entre els llibres d'alguns dels autors literaris